

## راه‌های نفوذ فکری – فرهنگی عرفان‌های نوظهور

معصومه خدادادی‌بیگی \*

### چکیده

امروزه توسعه دامنه ابعاد مادی در زندگی جوامع مدرن، نتوانسته از میزان احساس نیاز ریشه‌دار و همیشگی انسان به دین و معنویت‌خواهی بکاهد. اکنون چند دهه‌ای است که به اقتضای بازار گرم تقاضای معنویت‌جویی، طرح مباحث عرفانی و معنوی به شدت گسترش پیدا کرده و سبب ظهور فرقه‌ها و عرفان‌های کاذب و سکولار شده است. این در حالی است که در دنیای کنونی روز به روز بر قدرت فرقه‌ها یا کیش‌ها افزوده می‌شود. در جامعه اسلامی نیز به رغم محدودیت‌های فرهنگی- مذهبی و سیاسی در رابطه با فعالیت فرقه‌ها، آن‌ها به طور خزنده و خاموش در لایه‌های پنهان جامعه در حال فعالیت هستند. بر این اساس، توسعه فرقه‌گرایی خصوصاً فرقه‌های نوظهور، یکی از مهم‌ترین آسیب‌هایی است که فرهنگ و عقیده را در هر جامعه‌ای تهدید می‌کند و غفلت از آن نتایج جبران‌ناپذیری را به دنبال خواهد داشت. پژوهش حاضر تحت عنوان « راه‌های نفوذ فکری- فرهنگی عرفان‌های نوظهور » قصد دارد به شناخت صحیح و واقع‌گرایانه از این راه‌ها بپردازد تا بتواند اولین قدم را برای درمان این آسیب بردارد. در این پژوهش سعی شده با بهره‌مندی از مجموعه مقالات و تحقیقات و کتب کتابخانه‌ای و با روش توصیفی- تحلیلی به بیان مباحثی چون مفهوم فرهنگ، عرفان‌های نوظهور و نفوذ و بیان و شناسایی راه‌های نفوذ از طریق منابع مکتوب، نمادها و مجالس خانگی و فضای مجازی پرداخته و از مجموعه مطالب بیان شده، نتیجه ذیل به دست آمده که عرفان‌های نوظهور برای ارتباط با مخاطب خود از طرق مختلف بهره می‌گیرند که در حوزه فکری- فرهنگی مهم‌ترین این طرق، استفاده از منابع مکتوب، نمادها، مجالس خانگی و فضای مجازی و اینترنت است که از این طریق سعی می‌کنند عقاید و تعلیمات خود را بر افراد جامعه تحمیل نمایند.

**کلیدواژه:** نفوذ، عرفان‌های نوظهور، راه‌های فکری- فرهنگی.

---

\* کارشناسی ارشد تاریخ انقلاب اسلامی و طلبه سطح ۲ حوزه علمیه، mk.a.mk۱۳۶۲@gmail.com

## مقدمه

عرفان‌های کاذب یا جنبش‌های شبه معنوی جدید، پدیده اجتماعی است که امروزه برخی از حوزه‌های معرفتی زندگی انسان‌ها را درگیر خود کرده است. عرفان‌های نوظهور اگرچه آسیب‌هایی را در حوزه روانی و اجتماعی و اقتصادی و گاه امنیتی بر جامعه تحمیل می‌کنند، اما آسیبی که در حوزه سلامت عقیدتی-فکری-فرهنگی است به مراتب خطرناک‌تر از سایر حوزه‌ها است.

این جنبش‌ها با توجه به مدل کاریشان که داعیه فرادینی مسأله دارند، با غیرت دینی متدینان درگیر نشده و به صورت کاملاً التقاطی و زیرکانه مبانی عقیدتی را از کار می‌اندازند. در واقع گسترش این فرقه‌های انحرافی، یکی از ابزارهای مهم تهاجم فرهنگی (جنگ نرم) است که با استفاده از آن، بدون آن که چهره واقعی و نیت سوء مهاجم معلوم باشد، ارزش‌ها و هنجارهای بنیادی جامعه را مورد هجوم قرار داده و زمینه‌های پذیرش افکار انحرافی را فراهم می‌کند.

عرفان‌های نوظهور عمدتاً موج‌وار می‌آیند و می‌روند و در ظاهر و ادعاهای خود مانند موج عمل می‌کنند، ولی نهایتاً به سان کف‌های بی‌ارزش روی آب، بی‌توجهی طالبان را به دنبال دارند. با این که مدت حیات این عرفان‌ها محدود است، ولی تأثیرات تخریبی آن در جامعه نسبتاً ماندگار بوده و اندیشه و تفکرات جذب‌شدگان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همین مسأله مقابله جدی و جلوگیری از نفوذ آن‌ها را در جامعه الزامی می‌کند.

ولی قبل از این که بخواهیم به مقابله با این عرفان‌ها بپردازیم، مهم‌ترین مسأله شناسایی راه‌های نفوذ است. با توجه به لزوم ضرورت و اهمیت این مسأله که جنبش‌های نوظهور بیشترین آسیب را در حوزه عقیدتی، فکری و فرهنگی دارند، به گونه‌ای که سنت‌ها و هنجارهای رایج در جامعه را مورد تهدید جدی قرار می‌دهند و به عنوان ابزاری در دست دشمنان برای دین‌سازی و مسلک‌سازی در جوامع اسلامی هستند، پس شناسایی راه‌های نفوذ آنان از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. حال با توجه به توضیحات داده شده این سؤال پیش می‌آید که راه‌های نفوذ فکری-فرهنگی عرفان‌های نوظهور چیست؟

هدف پژوهش حاضر با توجه به سؤال اصلی مطرح شده، این است که راه‌ها را شناسایی و معرفی نماید؛ اما از آنجایی که این راه‌ها بسیار گسترده است، به صورت موردی راه‌های نفوذ فکری- فرهنگی که شامل منابع مکتوب، نمادها و مجالس خانگی و فضای مجازی است مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در خصوص موضوع پژوهش، مطالعات و تحقیقات و مقالات فراوانی تحت عناوین کلی صورت گرفته است؛ از جمله می‌توان به: کتاب عرفان‌های کاذب و راه‌های نفوذ و راهکارهای مقابله با آن از حمزه شریفی‌دوست و کتاب ماجرای معنویت در دوران معاصر از شهریار زمانی و کتاب آسیب‌شناسی عرفان‌های نوظهور از سید رضا موسوی و مقاله «راه‌های نفوذ و گسترش عرفان‌های کاذب» و کتاب کاوشی در معنویت‌های نوظهور از حمزه شریفی‌دوست اشاره کرد که در تمام این کتب و مقالات در بخش مختصری به راه‌های نفوذ پرداخته شده است که بسیار کوتاه و مختصر است.

نکته‌ای که قابل ذکر است و این مقاله را متفاوت از کتاب‌ها و مقالات می‌نماید، این است که نویسندگان ذکر شده تنها به توصیف و معرفی این عرفان‌ها و بررسی نظرات صاحبان آن‌ها پرداخته و تنها بخش کوچکی را به ذکر راه‌های نفوذ و گسترش عرفان‌های کاذب اختصاص داده‌اند و به صورت مجزا و با ذکر جزئیات راه‌های نفوذ را بررسی نکرده‌اند؛ در حالی که در این مقاله با توجه به اهمیت موضوع انتخابی، راه‌های نفوذ در این حیطه، یعنی فکری- فرهنگی در چهار مورد (منابع مکتوب، نمادها، مجالس خانگی، فضای مجازی) بررسی و تدوین شده است.

شیوه تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی- تحلیلی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مقالات گردآوری شده است.

## مفهوم‌شناسی

### ۱. فرهنگ

#### اول: فرهنگ در لغت

فرهنگ واژه‌ای فارسی و مرکب از دو جزء فر و هنگ است. فر به معنای شکوه و عظمت و اگر به معنای پیشوند به کار رود به معنای جلو، بالا، پیش و بیرون است. «نگ» از ریشه اوستایی سنگ، به معنای کشیدن، سنگینی و وقار است. واژه مرکب فرهنگ به معنای بیرون کشیدن، بالا کشیدن، برکشیدن است.<sup>۱</sup>

#### دوم: فرهنگ در اصطلاح

اصطلاح فرهنگ دارای معانی و مفاهیم متنوع است و در سیر تاریخی خود معانی مختلفی را به خود گرفته است؛ از جمله ادب و تربیت و دانش و معرفت.<sup>۲</sup> مجموعه آداب و رسوم و آثار علمی و ادبی یک ملت، کتاب لغت و نیکویی و فضیلت، شکوه‌مندی، هنر و حکمت.<sup>۳</sup> به طور کلی، فرهنگ عبارت است از عقیده و برداشت و تلقی هر انسانی از واقعیات و حقایق عالم و نیز خلیات فردی و خلیات اجتماعی و ملی.<sup>۴</sup>

### ۲. نفوذ فکری – فرهنگی

گرچه مسابقه نفوذ در ادبیات اطلاعاتی و امنیتی و سیاسی به گذشته‌های دور می‌رسد، ولی توجه مضاعف به مسأله نفوذ در ادبیات سیاسی و امنیتی داخل کشور به هشدارهای مقام معظم رهبری طی چند سال اخیر بازمی‌گردد.

---

۱. صاحبی، مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران، ج ۱، ص ۶۰ و دهخدا، لغت‌نامه فارسی، ص ۱۷۲۲۵.

۲. هادوی تهرانی، باورها و پرسش‌ها، ص ۵۶.

۳. صاحبی، مناسبات دین و فرهنگ در جامعه، ص ۶۳.

۴. کاشفی، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، ص ۱۷۷.

نفوذ، لایه‌ها و ابعاد مختلفی داشته و دارد. یکی از اقسام نفوذ، نفوذ فکری و فرهنگی است که منظور، رهگیری نفوذ در مسائل فکری و فرهنگی است. اگر نفوذ موجب وارد شدن آسیب به کشور می‌شود، نفوذ فکری و فرهنگی نیز آسیب‌زا خواهد بود.

### **اول: نفوذ در لغت**

نفوذ ریشه عربی دارد و از زبان عربی وارد فارسی شده است. واژه نفوذ در عربی از نفذ به معنای «رسوخ» رسوخ کرد و نفوذ کرد و اجرا شد، آمده است.<sup>۱</sup>

راغب اصفهانی در مفردات آورده: تیر در هدف نفوذ کرد و نافذ شد و مته در چوب فرو رفت وقتی که آن را سوراخ کند و از طرف دیگر بیرون آید و فلانی در فلان شخص در مسأله کذا نفوذ کرد.<sup>۲</sup> دهخدا درباره نفوذ گفته است: درگذشتن تیر از جایی که رسد یا بیرون آمدن سر تیر به طرف دیگر و تمام آن در اندرون بودن.<sup>۳</sup>

از توصیف اصحاب لغت می‌توان استفاده کرد که «نفوذ به معنای رسوخ کردن و وارد شدن در جایی با زور و قدرت» معنا می‌دهد.

### **دوم: نفوذ در اصطلاح**

یک عمل عامدانه و طراحی شده در راستای اهداف شخصی است.<sup>۴</sup> در اصل نفوذ فرهنگی-فکری را این‌گونه می‌توان تعریف کرد که: تلاش عامدانه یک بازیگر خارجی یا داخلی برای ایجاد طیفی از تغییر در رفتار تا فروپاشی یک جامعه از طریق تغییر ارزش‌هایی که برای آن کشور حیاتی و بنیادین محسوب می‌شود.<sup>۵</sup>

---

<sup>۱</sup>. معلوف، المنجد، ص ۱۷۰۱.

<sup>۲</sup>. راغب اصفهانی، مفردات، ص ۸۱۷.

<sup>۳</sup>. دهخدا، لغت‌نامه، ص ۱۲۳۱.

<sup>۴</sup>. اکبری، مفهوم‌شناسی نفوذ، ص ۴۰.

<sup>۵</sup>. روحی، «چیستی نفوذ فکری- فرهنگی»، ص ۲۰۷.

خوش‌بین نماید. رویه آن چیزی است که باعث موفقیت در بازی می‌شود. نکته مهم در بازی‌های رایانه‌ای، این است که بازی‌های مخصوص به یک فرقه یا آیینی خاص در میان بازی‌های موجود کمتر یافت می‌شود، بلکه بازی‌ها معمولاً دربردارنده مفاهیم و مضامینی معنوی است که با آموزه‌های معنوی دین در تقابل بوده و درصدد کم‌رنگ کردن آموزه‌های وحیانی است.<sup>۱</sup> مثلاً در بازی جهنم خلیج فارس که به بازی یا مهدی هم شهرت دارد، کاربر وظیفه دارد با شنیدن الله اکبر به گوینده شلیک کند و در غیر این صورت به او شلیک می‌شود. این بازی با ترسیم چهره‌های عربی- ایرانی ساخته شده که با قصد تخریب منجی‌گرایی اسلامی و شرطی شدن کاربران برای مقابله با معنویت شیعی طراحی شده است.<sup>۲</sup>

#### ۱۱. داندود فیلم‌های تبلیغاتی و کلیپ‌های تبلیغی رهبران

برخی مکاتب جدید محصولاتی را برای معرفی رهبران تولید کرده و به فضای اینترنت فرستاده‌اند. این دسته از محصولات که جذاب و هنرمندانه ساخته شده‌اند برای داندود در پایگاه‌های الکترونیکی قرار داده شده‌اند و در مواردی به صورت لینک در سایت‌های مختلف قابل دریافت هستند. فیلم‌های تبلیغاتی عرفان حلقه با نام «آشنایی با عرفان حلقه» با سخنرانی طاهری در پایگاه‌های وابسته به عرفان حلقه موجود است.<sup>۳</sup>

فیلم‌های معناگرایی که هالیوود و سینماهای غرب تولید کرده‌اند، خیلی آسان در دسترس کاربران اینترنتی قرار دارد. قسمتی از این فیلم‌ها معمولاً به صورت تیزر تبلیغاتی برای فروش در قالب سی‌دی یا دی‌وی‌دی بارگزاری شده است.

### نتیجه‌گیری

امروزه تبلیغات فرقه‌های نوظهور، منش‌ها و روش‌های برخی افراد را به انحراف کشیده است. در روند تغییرات حاصل، آنچه از همه بیشتر مورد ستیز و عناد قرار می‌گیرد، سنت‌ها و هنجارهای

<sup>۱</sup>. قزوینی‌نژاد، کلیات بازی‌درمانی، ص ۴۷.

<sup>۲</sup>. همان، ص ۵۳.

<sup>۳</sup>. شریفی‌دوست، کاوشی بر معنویت‌های نوظهور، ص ۱۲۵ و سایت تبیان.

رایج و پذیرفته شده است. شاید وضعیت فعلی با وضعیت تهدید فاصله زیادی داشته باشد، ولی آنچه مسلم است محدودسازی موفق امروز، از مقابله جدی و همه‌جانبه فردا، مؤثرتر و کم‌هزینه‌تر است. پس قبل از مقابله مستقیم، شناسایی راه‌های نفوذ و گسترش این فرقه‌ها بیش از هر راهکار دیگری می‌تواند مانع گسترش آنان گردد. پژوهش حاضر تحت عنوان راه‌های نفوذ فکری- فرهنگی عرفان‌های نوظهور که با مطالعات و تحقیقات انجام گرفته، در این خصوص به این نتایج دست یافته است.

معنویت‌های نوظهور از چند طریق با مخاطبان خود ارتباط گرفته و پیام خود را منتقل می‌کنند:

روش اول: انتشار آثار مکتوب از قبیل کتاب و مجله و نشریه و روزنامه است و در میان مکتوبات بیشترین حجم مربوط به کتاب است که به زبان‌های مختلف از جمله فارسی ترجمه شده است. روش دوم: استفاده از نمادها و اشکال نمادین است که علت آن هم این است؛ نماد ابزار قوی و نافذ است و به جهت برخورداری از ویژگی گویا و متنوع بودن قدرتی بی‌بدیل محسوب می‌شود. به همین جهت گاهی پاره‌ای از جریان‌ها به سود خود دست به استخدام نمادهای دیگر مکاتب می‌زنند و به نام خود آن را تبلیغ می‌کنند.

روش سوم که معمولاً کانال مؤثر و کارسازی است، برقراری جلسات و محافل خانگی است. بیشترین افرادی هم که از این طریق جذب می‌شوند، بانوان هستند که علت پیشگامی آنان هم گرایش شدید معنوی و فراغت نسبی و اعتماد سریع است.

روش چهارم: فعالیت در فضای مجازی است که بسیاری از جریان‌های نوظهور در اینترنت دارای پایگاه‌های مستقل هستند و بسیاری از آنان در قالب سایت و وبلاگ به ترویج تعلیمات خود و عضوگیری و ثبت‌نام می‌پردازند.

بنابراین با شناسایی راه‌های نفوذ و ارائه طرح‌هایی برای مقابله با این راه‌ها که می‌تواند یک موضوع پژوهش برای سایر افراد باشد، توانایی جلوگیری از پیشرفت و گسترش این جریان‌ها در جامعه فراهم می‌شود.

## منابع

### الف. کتب

۱. اکبری، عابد، مفهوم‌شناسی نفوذ، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ایران معاصر، ۱۳۹۹ ه.ش.
۲. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه فارسی، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۲۵ ه.ش.
۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن، تحقیق: صفوان عدنان داوودی، دمشق: دار القلم، ۱۴۱۶ ه.ق - ۱۳۷۴ ه.ش.
۴. زمانی، شهریار، ماجرای معنویت در دوران معاصر، تهران: نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۱ ه.ش.
۵. سرلو، ادوارد، فرهنگ نمادها، ترجمه مهرانگیز اوحدی، تهران: نشر دستان، ۱۳۹۲ ه.ش.
۶. شریفی‌دوست، حمزه، عرفان‌های کاذب و راه‌های نفوذ و راهکارهای مقابله، قم: نشر معارف، ۱۳۹۲ ه.ش.
۷. \_\_\_\_\_، کاوشی در معنویت‌های نوظهور، قم: نشر معارف، ۱۳۹۲ ه.ش.
۸. شوالیه، ژان، فرهنگ نمادها، ترجمه سودابه فضایی، تهران: نشر جیحون، ۱۳۷۸ ه.ش.
۹. صاحبی، محمدجواد، مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران، ج ۱، تهران: نشر طبع، ۱۳۸۴ ه.ش.
۱۰. طاهری، محمدعلی، عرفان کیهانی (حلقه)، قم: نشر اندیشه ماندگار، چاپ هفتم، ۱۳۸۶ ه.ش.

۱۱. فیروزآبادی، ابوالحسن، فضای مجازی و اجتماع و فرهنگ، تهران: نشر علمی- فرهنگی، ۱۳۹۶ هـ.ش.
۱۲. قزوینی‌نژاد، حمیرا، کلیات بازی‌درمانی، تهران: نشر آبیژ، چاپ اول، ۱۳۸۵ هـ.ش.
۱۳. کاشفی، محمدرضا، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران: مرکز نشر بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی، ۱۳۹۰ هـ.ش.
۱۴. گروه نویسندگان، جستارهایی در نقد عرفان‌های نوظهور و انحرافی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۹۰ هـ.ش.
۱۵. مظاهری سیف، حمیدرضا، جریان‌شناسی انتقادی عرفان‌های نوظهور، تهران: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۸ هـ.ش.
۱۶. معلوف، لویس، المنجد، ترجمه مصطفی رحیمی اردستانی، تهران: انتشارات اسلام، ۱۳۶۵ هـ.ش.
۱۷. موسوی، سید رضا، آسیب‌شناسی عرفان‌های نوظهور، مشهد: نشر نخعی، ۱۳۹۳ هـ.ش.
۱۸. هادوی تهرانی، مهدی، باورها و پرسش‌ها، تهران: نشر خانه خرد، ۱۳۸۲ هـ.ش.

## ب. مقالات

۱۹. احمدی، روح‌الله؛ ایزدی، جهانبخش، «هویت‌سازی گروه‌ها و عرفان‌های نوظهور در فضای سایبری»، فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات بین رشته‌ای دانش راهبردی، سال نهم، شماره ۳۴، ۱۳۹۸ هـ.ش.
۲۰. باقری بنابی، زهرا، «مرداب بردگی»، نقش زنان در جنبش‌های نوظهور»، مجله خلق، شماره ۴۰، ۱۳۹۳ هـ.ش.
۲۱. براتی، عباسعلی، «جلوه‌های تهاجم فرهنگی»، مجموعه مقالات، نشر اسوه، ۱۳۷۷ هـ.ش.

۲۲. باهنر، ناصر، «فناوری‌های رسانه‌ای، ایفای نقش‌های فرهنگی، چالش‌ها، رسانه»، شماره ۶۷، ۱۳۷۸ هـ.ش.

۲۳. رحیم‌خانی، طاهره، «فرقه‌های انحرافی و استفاده ابزاری از هنر»، فصلنامه باستان‌شناسی، آبان ماه، ۱۳۹۴ هـ.ش.

۲۴. روحی، مهدی، «چیستی نفوذ فکری- فرهنگی»، نشریه علمی آفاق امنیت، سال ۱۵، شماره ۵۴، ۱۴۰۱ هـ.ش.

۲۵. شریفی‌دوست، حمزه، «راه‌های نفوذ و گسترش عرفان‌های کاذب»، فصلنامه مطالعات معنوی، ش ۳، ۱۳۹۷ هـ.ش.

#### **ج. سایت‌ها**

۲۶. راه‌های نفوذ عرفان‌های کاذب، [http://dar\\_al\\_quran.ir](http://dar_al_quran.ir).

۲۷. راه‌های نفوذ عرفان‌های نوظهور، <http://darticle.tebyan.net>.